

5. Лазарович М. Освіта. Історія України. Київ, 2013. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-9334.html> (дата звернення: 24.03.2024).

6. Нікілев, О. Освітня політика радянської влади на Катеринославщині (Дніпропетровщині) у 1920-х–1930-х рр. Етнонаціональний вимір. *Науково-теоретичний альманах Грани*. 24(10). 2021. С. 62-76. DOI: <https://doi.org/10.15421/1721101>. (дата звернення: 12.01.2024).

7. Петренко Н. М. Причини та принципи впровадження обов'язкової освіти дорослих в Україні у 20-х роках ХХ століття. *Сумська старовина*. 2023. № LXII. С. 14-22. DOI: <https://doi.org/10.21272/starovyna.2023.62.2>. (дата звернення: 12.01.2024).

Наук. керів.: Петренко Н. М., доктор філософії

Бабенко Дмитро

ОЛЕКСАНДР ДОВЖЕНКО – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ РЕЖИСЕР ХХ СТОЛІТТЯ

У даній статті аналізується творчість Олександра Довженка, як українського режисера і його роль у становленні українського кіно.

Ключові слова: *Олександр Довженко, український режисер, українського кіно.*

Олександра Довженка вважають найвідомішим українським режисером ХХ століття. Про нього написано чимало праць українських і зарубіжних дослідників. Більшість із них мають більш-менш такий же образ О. Довженка: самотній народний геній, єдиний свого часу «український режисер» і «народний» сільський письменник. Цей імідж значною мірою був сформований культурною політикою Радянського Союзу, але також мав коріння в зарубіжній кінокритиці.

Ранні роботи Довженка – «Вася-реформатор», «Ягідка кохання», «Сумка дипкур'ера» – не викликали зацікавленість його творчістю. Після виходу на екрани «Звенигори» О. Довженко став відомим у кіноколах Радянського Союзу та за кордоном. Цей фільм розпочинає трилогію німого кіно автора, куди

входять фільми «Арсенал» і «Земля». Саме трилогія німого кіно прославила режисера [1].

Відгуки на «Звенигору» друкувалися в багатьох радянських газетах і журналах, особливо в «Новій генерації», головному центрі українського авангарду, і в журналі «Кіно», започаткованому Всеукраїнським фотокіноуправлінням (ВУФКУ). На сторінках цих видань з'являються коментарі представників «розстріляного відродження».

Так журнал «Кіно» опублікував рецензію Миколи Бажана «Легенди та історію», де пояснював, що фільм «Звенигора» вивів український кінематограф на зовсім інший рівень. Він характеризує фільм як «оригінальний», який розвиває власну поетику і не наслідує ідеї фільмів російських і європейських режисерів.

У своїй критиці М. Бажан, звичайно, говорить про репрезентацію селян як класу, але «Звенигора» для нього далеко не обмежується відображенням класової боротьби. У виданні «Нотатки. Звенигора», пише про одночасну іронічність і ліризм фільмів Довженка; пізніше він підкреслює це у своїй критиці фільму «Арсеналу» [1].

У своїй рецензії, опублікованій у «Новій генерації», Леонід Скрипник зазначає, що зі «Звенигорою» Довженко започаткував український кінематограф. За словами Л. Скрипника, це перший український фільм, оскільки він використовує унікальну кіномову. Аналізує значення прийомів Довженка та розглядає їх з кінотеоретичної перспективи [2].

Про те суто партійні видання, такі як «Харьковский пролетарий» і «Коммунистическая революция», публікували анонімні рецензії, в яких описували «Звенигору» як фільм незрозумілий робітникам і тому невдалий.

Тоді глядачі ще не дуже були готові сприйняти «Звенигору», адже українська кінематографічна мова, яка тоді постала, була для людей новою. Б. Загорський у своїй статті в журналі «Кіно» писав про те, що потрібно

спочатку навчити публіку розуміти цю кінематографічну мову. Іншими словами: про «Звенигору» були як позитивні, так і зовсім негативні відгуки.

Схожа ситуація сталася і з фільмом О. Довженка «Арсенал». М. Бажан, наприклад, зачарований ліричністю та емоційною глибиною фільму [1]. Тоді як Валер'ян Поліщук та Іван Айзенберг на сторінках журналу «Культробитник» у своїй рецензії «Ваше слово, товариші робітники» вкотре критикують «Арсенал» за те, що він «не зрозумілий» публіці.

Після виходу на екрани фільму «Земля» суперечки про «недостатній соціалізм» фільмів О. Довженка досягли апогею. Фільм вийшов у прокат у період посилення сталінської цензури після перших арештів і дискусій про «хвильовізм» української інтелігенції. Фільм отримав багато схвальних відгуків.

Яків Савченко захоплюється «Землею» у своїй рецензії на сторінках журналу «Кіно», називаючи О. Довженка майстром кіномистецтва, який поетично виражає соціалістичну тематику [9]. У багатьох попередніх рецензіях цей фільм вважають вершиною творчого зростання О. Довженка.

Сатиричний вірш Д. Бедного «Філософи» сколихнув величезну хвилю критики. У цьому вірші висміюється фільм за недосконалість зображення радянської дійсності, перебільшений біологізм та недостатню критику образів куркулів і попів. Публікації в газетах «Правда» і «Кіно та життя», також висвітлювали промахи «Землі». О. Довженка характеризували як режисера, що втратив орієнтир. Незабаром фільм був заблокований цензурою, а через дев'ять днів після виходу цензурної версії, фільм взагалі заборонили.

Про те в Європі та Америці створився інший підхід до творчості О. Довженка. «Землю» тут переглядали навіть після того, як її заборонили в Радянському Союзі. Всі фільми трилогії німого кіно відразу після виходу на екрани стали популярними в Європі та США. Оцінка іноземних критиків дещо відрізняються від радянських. Про успіх «Звенигори» в Парижі та Нью-Йорку свідчать статті Є. Деслава [7] та Д. Кларка, опубліковані в журналі «Кіно».

Будучи молодим режисером, О. Довженко наслідував відкриття європейського кіно, в основному це фільми «Нібелунгів» і Абеля Ганса. Тому європейська публіка і критики розуміли і захоплювалися мовою «Звенигори». Те саме стосується «Землі», яку навіть після заборони в Радянському Союзі показували за кордоном. Європейські та американські глядачі змогли побачити повну версію фільму без цензури.

Про захоплення європейських кінокритиків фільмами О. Довженка свідчить стаття режисера Пауля Рота «Earth», яка згодом увійшла до збірки «Целулоїд». Він зазначив, що фільми О. Довженка виділяються серед усіх радянських фільмів «мінімумом пропаганди». У нього режисер описується як самотній геній, філософ, який ставить і вирішує питання про життя і смерть. П. Рота також зауважує на походження О. Довженка з селян, щодо його зв'язку з фольклором, називаючи його фільми «поезією» [12].

У 1932 р. до п'ятнадцятої річниці жовтневої революції О. Довженко знімає свій перший звуковий фільм «Іван». Кінорежисер [5, с. 196] поєднує журналістику, документалістику та художню кінематографію: документальні фільми публіцистичного змісту органічно вписуються в художню канву фільму. Цей фільм не лише передає метафоричний образ могутнього Дніпра, який має свою силу, а й розглядає проблеми поміркованого ставлення до національної святині. На фоні панівної на той час «теорії безконфліктності» між режисером і керівництвом тодішньої Київської кіностудії виникли непорозуміння, які набули серйозного характеру. Фільм «Іван» зазнав численних несправедливих нападок, його зняли з екранів, а О. Довженка звільнили.

Канонізація митця відбулася після виходу на екрани фільмів «Аероград» (1935 р.) і «Щорс» (1939 р.), які були справді вдалим спробами розкрити актуальну тему радянського патріотизму.

У 1940 році О. Довженко зняв документальний фільм «Визволення» про об'єднання Західної України та УРСР, і цей фільм став однією з рідкісних творчих невдач режисера.

Навесні 1941 року О. Довженко завершив розробку сценарію кіноповісті «Тарас Бульба» за відомим твором Гоголя. Зйомки навіть почалися, але їх перервала війна.

У 1942-1943 роках О. Довженко працював політичним співробітником і військовим кореспондентом під час воєнних подій – на Північно-Західному, Сталінградському і Воронежському фронтах, брав участь у звільненні Харкова і Києва. Водночас він активно писав сценарії, статті, нариси та оповідання, виступав на радіо та успішно поставив документальні фільми «Битва за нашу Радянську Україну» (1943) та «Перемога на Правобережній Україні і вигнання німецьких загарбників за межі українських радянських земель» (1944) (у співавторстві з Ю. Солнцевою та Я. Авдієнком).

О. Довженко мав великий вплив на розвиток світового кінематографа. А вперше він познайомився з великим кіно – під час навчання в 1911-1914 роках у Глухівському учительському інституті – першому закладі вищої педагогічної освіти України [3; 4; 8; 9; 10]. Його пошуки та відкриття отримали розвиток у різних галузях кінематографії і стали теоретичною основою різних шкіл та періодів кінематографії. Утім сталінська влада критикувала його за «...антиленніські помилки й національні перекручення», зокрема в 1944 році в кіноповісті «Україна в огні» [6, с. 86 - 87]. Хоча й сам митець, будучи радянським патріотом виступав проти русифікації освіти [6, с. 124 - 125].

На думку італійських кінокритиків, відкриття О. Довженка стали рушійною силою становлення поетики неореалізму в епоху «Землі» – епоху німого кіно. Можна зробити висновок, що О. Довженка – це унікальне явище українського кіно.

Список використаних джерел та літератури

1. Бажан М. О. Довженко. Нарис про митця. Київ : Видавників ВУФКУ, 1930. 32 с.
2. Безручко О. Олександр Довженко: розсекречені документи спецслужб. Київ : Сучасний письменник, 2008. 232 с.

3. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 2. С. 157–162. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21> (дата звернення: 22.12.2023).

4. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Особливості викладання історії та релігійного виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 3. С. 119-125. (<https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.16>) (дата звернення: 22.12.2023).

5. Гриценко А.П. Усі уроки до курсу «Історія України». 10 клас. Стандартний та академічний рівні. Харків: Вид. група «Основа», 2012. 221[3] с.

6. Гриценко А. П. Хрестоматія з історії України. 11 клас.: в 2 ч. Ч. 1. / [голов. ред. Н. І. Харківська ; ред. О.О. Івакін ; відп. за видання Ю. М. Афанасенко]. Харків: Основа, 2011. 127[1] с. (Бібліотека журналу "Історія та правознавство" : заснована 2004 року ; вип. 8 (92)).

7. Деслав Є. ВУФКУ закордоном (Від нашого паризького кореспондента). *Кіно*. 1928. № 3. С. 6.

8. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 13. Київ – Глухів: Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОШК, 2020. С. 233 – 237.

9. Курок О., Гриценко А. Заснування Глухівського учительського інституту. *Актуальні питання дослідження вітчизняної історії й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2022. Вип. 1. С. 19 - 23.

10. Курок О.І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL : <https://drive.google.com/file/d/182VCBkC9-qYdkoz1j2mGgLebtmGkpLdo/view> (дата звернення: 22.12.2023).

11. Савченко Я. Народження українського радянського кіно: моногр. Київ : Укртеакиновидав, 1930. 44 с.

12. Rotha P. Celluloid: the film to-day. Longman, green and Co.: London, 1931. P. 135-154.

Наук. керізн.: Гриценко А. П., доктор. пед. наук, доцент